

CASTELLA: UNA APROXIMACIÓ REEIXIDA A LA PROTESTA POPULAR

Pedro L. Lorenzo CADARSO: **Los conflictos populares en Castilla (siglos XVI-XVII). Historia de los movimientos sociales, Siglo XXI, Madrid, 1996, 261 pp.**

El món de les revoltes populars durant l'edat moderna ha estat sempre un tema complex de debat historiogràfic. Des de les interpretacions marxistes clàssiques de Boris Porshnev, que les equiparava a autèntics episodis de lluita de classes entre camperols i nobles, aquests darrers protegits per l'emergent Estat absolutista, fins a les més conservadores de Roland Mousnier, reticent a admetre l'opció antisenyorial i a defensar una prevalència de les solidaritats verticals que aglutinaven, entorn de les capes privilegiades locals, el conjunt de la societat camperola davant la intromissió creixent de la fiscalització i l'administració estatal, considerades com el seu veritable enemic comú. Tota un sèrie d'estudis (Fourquin, Hobsawm, Rudé, Thompson, Bercé, Zagorin, Oscar de Simplicio...) han tractat de matisar o desenvolupar cada un d'aquests postulats.

En les darreres dècades, la trobada de la història social amb altres disciplines científiques com l'antropologia ha afavorit, en ocasions excessivament, una anàlisi estàtica de les societats rurals de l'antic règim. Impregnades per tradicions ancestrals, marcades per mentalitats immutables i reticents a tota innovació, el quadre idíl·lic traçat sobre les relacions socials de la vida rural preindustrial ha intentat amagar qualsevol signe de conflictivitat social o ha afavorit el seu desplaçament cap a una visió perifèrica d'unes classes populars immerses en una cultura autònoma i dominada per una visió microsociològica aliena a la construcció d'una història comuna. Això no obstant, avui és innegable que la crisi progressiva d'aquest món rural durant els segles de l'edat moderna es va atenuar a l'enfon-

sament d'un model d'existència atàvic per la incidència combinada i negativa que hi tingué el creixement de les necessitats de l'estat modern; la reacció senyorial creixent per les dificultats cada vegada més importants de les seves hisendes, i a l'últim, per l'acció aculturitzadora que, sobre les societats camperoles, tingueren les religions institucionalitzades. Davant aquesta escomesa, la reacció popular hagué de readaptar-se al nou canvi de les regles de joc establertes. Aquest és el mèrit del llibre de Lorenzo Cadarso: ha sabut convertir una història de permanències en una història d'estratègies polítiques desplegades pels sectors populars una vegada iniciat el desplegament dels mecanismes estatals a l'edat moderna. Ha tractat així de recuperar la interpretació política del conflicte social en entendre que qualsevol lluita social es dilucida en última instància en el nivell de relacions de poder existents i d'acord amb paràmetres polítics. El llibre és fruit de la seva tesi doctoral, llegida el 1992. Consta de cinc capítols. El primer avança el contingut dels següents i podria haver complert perfectament les funcions d'unes conclusions col·locades al final de l'obra. A la resta es ret comptes dels motius, idees, instruments i objectius i resultats que són perceptibles en les protestes populars castellanes dels segles XVI i XVII. Encara que sense la magnitud dels moviments antisenyorials que hi va haver durant les Comunitats castellanes, l'autor constata la continuïtat d'unes pràctiques organitzades de resistència antinobiliària en els pobles castellans a través de les noves vies obertes amb el concurs als tribunals de justícia reals durant el segle XVI, i en menor mesura, amb la utilització de formes ritualitzades de violència. La raó que portà a aquest tipus d'actuacions (cap. 2) respon a una defensa davant la creixent reacció senyorial, reoberta des de principis del cinc-cents i àvida

per sotmetre sota el seu control jurisdiccional els governs municipals per mitjà de mecanismes com la imposició d'alcaldes majors que buidaran de contingut les atribucions dels alcaldes ordinari elegits en els consells o, a través del control i aprovació compartida o unilateral dels càrrecs electes. Es tracta, igualment, d'una defensa contra la creixent oligarquització d'aquells governs municipals que, amb el suport legislatiu de la Corona (Ordenances d'Alcalà de 1348, Corts de Toledo de 1480), acabaren per amenaçar de mort els tradicionals sistemes electius dels consells oberts. Aquestes mesures legislatives, sustentades en principis ideològics renaixentistes tals com l'atribució de la capacitat de govern als millors, identificats sempre amb l'estament superior, i el temor permanent al desordre social que podria representar un govern de base popular, afavoririen finalment un creixent tancament social en el govern municipal afavorit per un sistema de perpetuació en els càrrecs públics, d'exaltació de la riquesa heretada al costat de la imposició d'«estatuts de sang» amb l'objectiu d'eliminar la possible progressió política de tributadors enriquits, i la utilització, a l'últim, de tot tipus de formes clientelars per part de la noblesa com a fórmules de control polític sobre les comunitats rurals.

Davant aquesta reacció senyorial, el poble de l'Antic Règim tenia un sòlid conjunt d'idees polítiques pròpies i de preceptes morals capaços de generar crítica social a la vegada que garantir formes de cohesió social (cap. 3). Amb una percepció ascendent del concepte de sobirania política, no discutiria tant el govern dels grups superiors —aquí Lorenzo Cardoso dilueix qualsevol tipus de consciència de classe generadora de conflicte social—, com l'ús donat a aquest govern. Existia, seguint una línia ja destacada per E. P. Thompson, una consciència moral del go-

vern polític que prioritzà el que era públic sobre el privat i el bé comú sobre els interessos particulars. D'aquesta manera, qualsevol protesta popular mantingué uns objectius limitats, allunyats de qualsevol protesta mil·lenarista generadora d'antiprojectes socials plebeus: el poble no pretengué desfer-se del grup dirigent sinó substituir-lo per altres membres de l'elegit que semblessin assumir amb més seriositat els compromisos que comportava la seva pertinença a la comunitat veïnal. Per al poble, aquesta circumstància no significava una renúncia perquè a aquests individus se'ls considerava com uns membres més de la comunitat.

Des d'aquesta perspectiva (cap. 4), l'oposició antisenyorial es canalitzà, com ja quedà dit, especialment a través de les noves fórmules jurídiques arbitrades pel desenvolupament de l'estat modern. Els moviments de protesta no foren doncs el resultat tant de la misèria camperola com d'elaborades estratègies legals, més tenaces com més gran fos el grau de solvència econòmica municipal per iniciar i prolongar llargs processos judicials que limitaren els intents d'usurpació senyorial de les seves prerrogatives municipals. Només en una segona fase, el recurs a una violència retinguda es faria més freqüent a mesura que els tribunals reals defraudessin les expectatives inicials: libels difamatoris o acusadors en llocs públics; cobles cantades amb amenaces directes o jocoses contra els senyors i els seus criats durant la celebració de festes; atemptats contra béns i arxius senyorials; recerca de líders antisenyorials o antioligarquics; restabliment de les tradicions municipals depositant els oficials senyorials i tancant-los, constituïren estratègies d'un comportament teatralitzat però retingut de l'amenaça i la sedició.

Aquestes estratègies tractaren d'obtenir tres objectius amb una sort desigual (cap. 5). En primer

lloc, la defensa de la dignitat col·lectiva assentada en una interpretació moral de la legalitat amenaçada per l'acció senyorial usurpadora. En segon terme, el desig per mantenir els darrers ressorts d'un govern local representatiu que lluités contra els oficis perpetus i el poder senyorial i intentés mantenir o restablir les antigues llibertats i franquícies. A l'últim, la pugna contra una corrupció municipal com més va més manifesta en temps d'augment de les càrregues impositives imposades pel creixement de l'estat modern.

Lorenzo Cardoso ha realitzat una important aproximació al món de les protestes populars a la Castella dels segles XVI i XVII, incidint en una idea que progressivament en els darrers anys ha pres força en el panorama dels estudis sobre les relacions entre senyors i camperols en el nostre país: la part de responsabilitat que en la debilitat del règim senyorial tingué la mateixa acció dels seus vassalls. Aquest tipus de plantejaments parteixen tant d'una confiança expressa en la racionalitat de les actituds adoptades pels sectors populars com en l'aparent incapacitat de reacció repressiva tant per part dels senyors com de la Corona, tesis que requereix una continuïtat de les investigacions que la confirmen o la desmenteixen en el futur. L'autor ha utilitzat com a fonts principals la documentació processal que per apel·lació arribà fins als diferents Consells reials (Hisenda, Castella...), així com fonts referents als Ordes militars de Santiago o Calatrava existents en l'Arxiu Històric Nacional i les actes d'alguns municipis que es conserven en arxius provincials castellans que protagonitzaren actes de protesta antisenyorial. Es troba a faltar potser un apèndix final on poguessin reflectir-se cronològicament i geogràfica els conflictes que van tenir lloc, aspecte fonamental per calibrar la intensitat d'aquests moviments i assentar les bases de futurs estudis comparatius tant en l'àmbit espanyol com europeu.

Noves recerques sobre el s. XX a Mallorca, Palma de Mallorca, ed. Fundació Emili Darder, 1997, 217 pàgs.

La Fundació Emili Darder, de Palma de Mallorca —creada l'any 1987 amb la intenció de fomentar la cultura i les activitats socioculturals des d'una òptica nacionalista—, acaba de publicar el tercer volum de la col·lecció «Coneixements, realitats i perspectives», dirigida per Sebastià Serra i Busquets. El primer, que va aparèixer el 1994 amb el títol *Turisme, societat i economia a les Balears*, recollia un total dedeu estudis amb el denominador comú del turisme. El segon volum, *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània*, de l'any 1995, estava dedicat a l'anàlisi dels intel·lectuals en l'àmbit català, a través de vuit articles d'historiadors balears i catalans. El tercer, finalment que és objecte d'aquest comentari, porta per títol *Verguisme, anarquisme i espanyolisme. Noves recerques sobre el s. XX a Mallorca*, i, com en el cas dels dos precedents, agrupa un conjunt de treballs de diferents autors, exalumnes de la Universitat de les Illes Balears i de la UNED mallorquina. La història, sobretot la història política —en el sentit clàssic de l'etiqueta—, centra aquesta mitja dotzena d'aproximacions a diversos aspectes de la Mallorca del segle XX. Els treballs continguts en el volum són els següents: «Joan March i la crisi de les subsistències a Mallorca, 1914-1920», de Pere

Ferrer (pp. 11-51); «L'anarquisme a Mallorca a partir de la seva premsa», d'Encarnación Ramos (pp. 53-90); «Una aproximació a l'espanyolisme a Mallorca (1939-1975). El diari *Baleares* com a propagador del nacionalisme espanyol», de Josep Maria Buades (pp. 91-133); «El republicanisme a Mallorca a l'època de la Restauració. La seva participació electoral (1895-1905)», d'Antoni Marimón (pp. 135-180), que actua a més a més com a editor del llibre; «La primera etapa de la premsa forana a Mallorca (1883-1936). Evolució general», d'Arnau Company (pp. 181-202), i, a l'últim, «Notícia sobre l'estat d'alguns arxius sindicals contemporanis», de Joan Fullana (pp. 203-217). Es tracta d'uns treballs ben informats que, entre tots, conformen un volum miscel·lani interessant que permet un aprofundiment en l'entramat, encara no prou ben conegut, de la política mallorquina contemporània.

L'esmolet de la Barceloneta, Museu D'Arts, Indústries i Tradicions Populars, Editorial Alta Fulla, Barcelona, 1997, 77 pp.

Aquest llibre, elaborat pel Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars, és una monografia de caràcter etnogràfic que intenta il·lustrar aquest ofici tradicional d'origen francès. L'estudi s'organitza en dues parts, tot i que comparteixen com a nexes el testimoni personal de Maria Armengol, veïna d'aquest barri barceloní i néta d'un esmolet.

En la primera part s'intenta fer una breu aproximació al barri de la Barceloneta des del seu origen al principi del segle XVIII, passant per la transformació soferta amb el procés d'industrialització al llarg del segle passat. De la marginalitat, decadència i especulació de principis del nostre segle el barri es començaria a recuperar a partir dels anys cinquanta, conservant al llarg de la seva existència un marcat caràcter comunitari que no s'ha vist minvat per l'elevada immigració de la qual el barri ha estat objecte al llarg dels anys.

En la segona part es fa una aproximació a l'ofici d'esmolet des d'un punt de vista tecnològic (amb descripcions i il·lustracions de les diferents eines emprades com la mola o el rebló, entre altres) però també des d'una perspectiva humana que intenta establir quina era l'organització i divisió del treball, les seves condicions laborals o els horaris, i posant en relació aquest ofici amb altres activitats econòmiques com el mercat.

Globalment, l'obra intenta aportar una proposta metodològica que aspira a la interdisciplinarietat historicoantropològica sustentada en les històries de vida.